

ความรู้สึกในฐานะปฏิบัติการทางสังคม*

Feeling as a Social Practice

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์

Chusak Pattarakulvanit

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้สำรวจสถานะของความรู้สึกในกรอบของการเข้าถึงความรู้แบบมนุษยศาสตร์ โดยชี้ว่าความรู้สึกมีสถานะสองด้านที่ขัดแย้งกันคือความรู้สึกเป็นความรู้สึกเชิงอัตวิสัยที่ไม่น่าเชื่อถือ แต่ในขณะเดียวกันความรู้สึกก็ถือเป็นสาระที่อันสูงส่งบ่งบอกความเป็นมนุษย์ บทความได้เสนอให้พิจารณาความรู้สึกในฐานะที่เป็นผลผลิตของยุคสมัยและบริบททางสังคม โดยหยิบยกตัวอย่างอารมณ์ความรู้สึกบางประการ เช่น ความรัก ความแข็ง ความเศร้า ความเสียใจ มาพิจารณาเป็นกรณีศึกษาเพื่อสาธิตให้เห็นว่าความรู้สึกเหล่านี้ล้วนถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขทางสังคมและประวัติศาสตร์ ที่สำคัญเหนืออื่นใดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการกำหนดความสัมพันธ์ นิยามอัตลักษณ์ และควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม

* บทความชิ้นนี้ปรับปรุงแก้ไขจากบทความ “ความรู้สึกและการเข้าถึงความรู้แบบมนุษยศาสตร์” นำเสนอในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “วิกฤติมนุษยศาสตร์” เมื่อวันที่ 24-25 ตุลาคม 2549 ที่ราชาวดีรีสอร์ท บ้านกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จัดโดยมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ร่วมกับ สกว.

Abstract

The article surveys the status of feeling within the humanistic epistemology, pointing out its contradictory status. On one hand, feeling is deemed as a too subjective and unreliable source of knowledge; on the other hand, it is valorized as an essence of a human being. The article offers to examine feelings as part of a social practice by exploring some various feelings such as love, *ennui*, grief and sadness within Thai cultural and historical context. More important, feelings are part of a social apparatus to designate social relations, define identities, and control human behaviours.

เมื่อพูดถึงความรู้สึก เรามักจะนึกถึงเรื่องอารมณ์ อารมณ์ อารมณ์ และคำอื่น ๆ ในกลุ่มนี้ ซึ่งโดยกว้าง ๆ หมายถึงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าภายนอกซึ่งเป็นไปเองโดยธรรมชาติ โดยส่วนใหญ่แล้วไม่อาจจะควบคุมกะเกณฑ์ได้ เป็นต้นว่า เมื่อเราเอามือไปจุ่มกับไฟ ก็ต้องรู้สึกร้อน ไปจุ่มในน้ำแข็งก็ต้องรู้สึกเย็น แนนอนว่าระดับของปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าอาจจะมีมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่บุคคล แต่โดยรวม ๆ เราก็สามารถอนุมานได้ว่ามนุษย์จะทนทานกับความร้อนหรือความเย็นในขีดที่จำกัด เมื่อพ้นขีดดังกล่าวแล้วมนุษย์ทุกคนต้องรู้สึกร้อนหรือหนาวอย่างไม่ต้องสงสัย ในแง่นี้ความรู้สึกเป็นเรื่องของกายภาพมนุษย์ล้วน ๆ

แต่ความรู้สึกจำนวนมหาศาลเป็นมากกว่าปฏิกิริยาทางกายภาพ แต่เกี่ยวข้องกับจิตใจและประสบการณ์ส่วนตัว ตลอดจนการขัดเกลาทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้นว่า ผมมีเพื่อนที่กลัวจึงกลายเป็นชีวิตจิตใจ เห็นที่ไหนต้องผวาทันที เพราะอาจจะมีประสบการณ์ในวัยเด็กที่ไม่ดีกับจิ้งจกมาก่อน หรือในสมัยเด็ก ๆ ผมจำได้ว่า ระหว่างฝึกกับคอมมิวนิสต์ ผมจะกลัวคอมมิวนิสต์มากกว่าผี แต่จำไม่ได้ว่าระหว่างคอมมิวนิสต์กับตำรวจผมกลัวอย่างไหนมากกว่ากัน เข้าใจว่าคงจะพอ ๆ กัน หรือทุกครั้งที่ผมฟังเพลง “ต้นตระกูลไทย” ของหลวงวิจิตรวาทการ ผมเป็นต้องขนลุกชูทุกที แม้ว่าจะอยู่ในห้องที่ร้อนอบอ้าวก็ตาม ความรู้สึกจึงถูกมองว่าเป็นเรื่องของตัวบุคคล ไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัวชัดเจน

ความรู้กับความรู้สึก

“ความรู้สึก” เป็นเรื่องส่วนบุคคลและเป็นปฏิกิริยาตอบสนองโดยธรรมชาติที่บางครั้งก็คุมได้ บางครั้งก็คุมไม่ได้ โดยสามัญสำนึกแล้ว “ความรู้สึก” กับ “ความรู้” จึงเป็นชุดคำที่บ่อยครั้งคนจะนำมาอยู่คู่กันเพราะอยู่กันคนละระนาบคนละสารบบ อย่างไรก็ตาม เมื่อนำมาคู่กันก็ทำให้เราได้เห็นสิ่งที่ไม่เคยเห็นมาก่อน

หลังจากนั่งพินิจคำสองคำนี้ราวกับคนถูกสะกดจิต ผมได้พบწყนัยยะบางประการของคำสองคำนี้ จะเป็นด้วยความบังเอิญทางภาษาหรืออะไรก็ตามที แต่คำสองคำนี้ในภาษาไทยมีความเกี่ยวข้องเป็นคู่ตรงกันข้ามอย่างคาดไม่ถึง นั่นคือความรู้สึกก็คือความรู้(ที่)สึก และหากเราเชื่อว่าความรู้คืออำนาจ ความรู้สึกก็คืออำนาจที่สึกหรือ

ความรู้สึกในกรอบของญาณวิทยา (epistemology)

เมื่อพูดถึง “ความรู้สึก” เรานึกถึงอะไรได้บ้าง หากนึกเทียบกับเหตุผล ความรู้สึกคือเรื่องของอารมณ์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ไม่อาจควบคุมได้ เสมือนปฏิกิริยาตอบสนองอัตโนมัติของร่างกาย ความรู้สึกเป็นเรื่องอัตวิสัย เฉพาะตัว เอาเป็นสาระและแก่นสารใด ๆ ก็ได้ เราจึงมีคำพูดทำนองว่า “อย่าใช้ความรู้สึกหรืออารมณ์ตัดสินปัญหา”

ในเชิงญาณวิทยาหรือการเข้าถึงความรู้ โดยเฉพาะญาณวิทยาภายใต้อำนาจนำของความรู้แบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ความรู้สึกจึงเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ เพราะความรู้สึกคือ ความรู้ที่สึกหรอนั่นเอง บนพื้นฐานของวิทยาศาสตร์ที่ยึดมั่นในหลักเหตุผล ความเป็นภววิสัย และความถูกต้องแม่นยำที่วัดได้ ตรวจสอบได้ ผลิตซ้ำได้ ความรู้สึกถือเป็นปรปักษ์กับความรู้เลยที่เดียวก็น่าจะได้

ความรู้สึก	เหตุผล
อึดวิสัย	เป็นกลาง เป็นภาววิสัย
มือคตีส่วนตัว	ปราศจากอคติ
ไร้อำนาจ	มีอำนาจ
เป็นหญิง	เป็นชาย

ความรู้สึกในกรอบของภาวะวิทยา (ontology)

อย่างไรก็ตามที่ ความรู้สึกใช้ว่าจะเป็นสิ่งน่ารังเกียจเด็ดจันท์เสมอไป ความรู้สึกสามารถกลายเป็นสิ่งอันพึงปรารถนาได้ และกลายเป็นสิ่งสูงส่งด้วยซ้ำไป เมื่อพิจารณาในกรอบของภาวะวิทยา พุทธอีกนัยหนึ่งความรู้สึกถูกใช้เป็นตัวนิยามความเป็นมนุษย์ นั่นคือความรู้สึกได้รับการเชิดชวยยกย่องให้เป็นสาระสำคัญของความเป็นมนุษย์ เป็นดัชนีที่จำแนก “มนุษย์” จาก “อมมนุษย์” ในรูปแบบต่าง ๆ กัน อาทิ ลัทธิ สิ่งของ หุ่นยนต์ มนุษย์ต่างดาว

ในนิยายวิทยาศาสตร์จำนวนมากซึ่งนำเสนอเรื่องราวของโลกอนาคตที่วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าถึงขั้นสามารถสร้างหุ่นยนต์เหมือนมนุษย์ทุกประการ และเป็นมนุษย์ยิ่งเสียดกว่ามนุษย์ด้วยซ้ำไป เส้นแบ่งที่สำคัญระหว่างความเป็นมนุษย์และหุ่นยนต์ในงานเหล่านี้ก็คือ มนุษย์มีอารมณ์ความรู้สึก เช่น ในนวนิยายวิทยาศาสตร์คลาสสิกเรื่อง *Do Androids Dream of Electric Sheep* ของ Philip K. Dick โลกยุคหลังสงครามล้างโลกในปี ค.ศ. 2021 สิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะมนุษย์ ลัทธิ พืชถูกทำลายล้างไปจนแทบจะหมดสิ้น มนุษย์ได้สร้างหุ่นยนต์ขึ้นมาทดแทน ไม่ว่าจะเป็นหุ่นยนต์มนุษย์เพื่อทำงานเสี่ยงภัยบนดาวอังคาร หุ่นยนต์ลัทธิเลี้ยงเพื่อเป็นเพื่อนมนุษย์ โดยหุ่นยนต์เหล่านี้จะมีลักษณะเหมือนจริงทุกประการจนยากจะจำแนกได้ระหว่างมนุษย์กับหุ่นยนต์แอนดรอยด์ หรือระหว่างลัทธิกับหุ่นยนต์ลัทธิ แววดาที่ฉายอารมณ์ความรู้สึกกลายเป็นเส้นแบ่งสำคัญระหว่างความเป็นมนุษย์กับความเป็นหุ่นยนต์ในทำนองเดียวกัน นวนิยายวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ต่างดาวไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ชุด *Star Trek* หรือ *The Invasion of Body Snatchers* ก็จะใช้อารมณ์เป็นคุณสมบัติพิเศษที่แบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ต่างดาว

ความรู้ลึกลับกับมนุษยศาสตร์

วิชามนุษยศาสตร์ซึ่งเกี่ยวข้องกับผลงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็ น ศิลปะหรือวรรณคดี ตกที่หนึ่งลำบากพอควรที่จะสถาปนาความน่าเชื่อถือให้กับ องค์ความรู้ของตนเอง เพราะปฏิเสธไม่ได้ว่าวัตถุประสงค์ทางการศึกษาของวิชาเหล่านี้ ล้วนเกี่ยวข้องกับเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกมนุษย์ทั้งสิ้น

หากจะแบ่งอย่างหยาบ ๆ วิธีการเข้าถึงความรู้ทางมนุษยศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติสองแบบที่มีต่อความรู้ลึกลับที่กล่าวมาข้างต้น

ด้านหนึ่ง มนุษยศาสตร์ยอมรับสมมุติฐานเบื้องต้นของนักวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติที่เคลือบแคลงสงสัยในความน่าเชื่อถือของความรู้ลึกลับ และเห็นว่า ความรู้ลึกลับคือความรู้ที่ลึกลับหรือ ด้วยเหตุนี้การศึกษาแบบมนุษยศาสตร์จึงได้นำ ระเบียบวิธีศึกษาของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ โดยเฉพาะวิธีการแบบ ปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่ให้ความสำคัญกับข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ตรวจสอบได้ ชั่งตวงวัดได้ และปฏิเสธมิติด้านอารมณ์ความรู้สึกโดยสิ้นเชิง

อาทิเช่น หนึ่งในวิธีการศึกษาวรรณคดีที่ได้รับการยอมรับและแพร่ หลายพอสมควรคือการศึกษาที่เน้นเรื่องชีวประวัติผู้แต่ง เน้นประวัติการ ประพันธ์ ปฏิเสธการตีความหรือมิติเชิงสุนทรียศาสตร์ในงาน เพราะถือว่า สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องของอัตวิสัย ในทำนองเดียวกับวิธีการประวัติศาสตร์ บางสำนักก็จะเน้นการสืบค้นเอกสารข้อมูล ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์อย่าง เอาจริงเอาจัง ปฏิเสธการตีความข้อมูลเพราะเกรงว่าจะไม่เป็นภาววิสัย

แต่ในอีกด้านหนึ่งก็จะพบว่ามนุษยศาสตร์บางสำนักก็จะหันไปเชิดชู ยกย่องอารมณ์ความรู้สึกมนุษย์ให้กลายเป็นศักดิ์สิทธิ์และสูงส่ง โดยชี้ว่า ความรู้ลึกลับอันได้แก่ความรู้อย่างมีสำนึกในตัวตนและความเป็นคน คือสารัตถะ ของความเป็นมนุษย์และของความเป็นมนุษยศาสตร์

ชาวมนุษยศาสตร์จึงพูดกันอย่างภูมิอกภูมิใจอยู่เนือง ๆ ว่า วิชาการ ด้านนี้เป็นการศึกษาอารมณ์อันละเอียดอ่อน ลึกลับซึ่ง มิอาจตัดสินและประเมิน เป็นตัวเลขหรือเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ว่าวิธีการแบบมนุษยศาสตร์คือคน สัมผัสคนและใจถึงใจ

ความรู้ลึกลับหากไม่ถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัว อัตวิสัย ยึดเอาเป็น

หลักเกณฑ์ใด ๆ ไม่ได้ ก็ถูกเชิดชวยยกย่องให้สูงส่งเลิศลอยว่าเป็นสารัตถะ และแก่นสารของความเป็นมนุษย์ ชั่วที่สุดโต่งทั้งสองด้านนี้แท้จริงแล้วตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเดียวกันที่ว่า ความรู้สึกเป็นสภาวะโดยธรรมชาติของมนุษย์ ต่างกันเพียงแต่ชั่วหนึ่งมองว่าสภาวะดังกล่าวน่ารังเกียจ ขณะที่อีกชั่วหนึ่งมองว่าน่าเชิดชู

ความรู้สึกคือปฏิบัติการทางสังคม

ในปัจจุบันเราพูดกันมากกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์มิใช่ความจริงอันเที่ยงแท้ตายตัว แต่คือชุดคำอธิบายที่มนุษย์จินตนาการและสร้างขึ้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2549) ได้ตั้งข้อสังเกตอันน่าสนใจยิ่งต่อกรณีที่สมาคมดาราศาสตร์นานาชาติประกาศให้ดาวพลูโตมิใช่ดาวเคราะห์ในระบบสุริยจักรวาลอีกต่อไป

พูดให้ถึงที่สุดแล้วธรรมชาติทั้งหมดที่เราเรียนรู้จากวิทยาศาสตร์นั้นล้วนถูกจินตนาการขึ้นมาโดยมนุษย์เอง เพื่อให้สามารถอธิบายธรรมชาติได้หรือทำความเข้าใจกับธรรมชาติได้ ทั้ง ๆ ที่อาจมิใช่ความจริงเลยก็ตาม

ผมควรกล่าวด้วยว่า “ศาสตร์” ทั้งหลายนั้น ก็ไม่ต่างจากวิทยาศาสตร์นะครับ คือมิใช่ความจริง แต่เป็นจินตนาการของมนุษย์ที่จะสร้างระบบเพื่อสัมพันธ์สิ่งที่ตัวคิดเองว่าน่าจะเกี่ยวข้องไว้ภายใต้ระบบอันใดอันหนึ่งเท่านั้น

เราสามารถจะใช้กรอบคิดในลักษณะคล้ายคลึงกันมาพิจารณาความรู้สึกเช่นกัน กล่าวคือ แทนที่จะมองความรู้สึกในฐานะที่เป็นสภาวะธรรมชาติของมนุษย์ ไม่ว่าจะในแง่ที่ความรู้สึกเป็นคุณสมบัติส่วนตัว ทำนองนานาชาติตั้งหรือในแง่ที่เป็นสิ่งสากลบ่งบอกสารัตถะความเป็นมนุษย์ เราน่าจะหันมามองความรู้สึกในฐานะที่เป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม และในฐานะเป็นผลผลิตของยุคสมัย²

ความรู้สึกเป็นมากกว่าเรื่องส่วนตัวและสากล แต่เป็นประดิษฐกรรมของสังคมและประวัติศาสตร์ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการใช้อำนาจและการสร้างตัวตน เป็นกลไกหนึ่งในการนิยาม ควบคุม และกำหนด

สถานะต่าง ๆ ของคนในสังคม ความรู้สึกอะไรบ้างที่แสดงออกได้และแสดงออกไม่ได้ ในสถานการณ์ใดบ้าง และใครบ้างที่จะต้องแสดงหรือไม่แสดงออก

ในที่นี้ผมใคร่จะหยิบยกตัวอย่างความรู้สึกบางความรู้สึกมาพิจารณา โดยเชื่อมโยงเข้ากับมิติทางสังคมและประวัติศาสตร์ที่ความรู้สึกเหล่านี้ได้รับการพูดถึง นิยาม และนำมาปฏิบัติใช้ต่อตนเองและต่อผู้อื่น

จากชู้รักมาสู่กิ๊ก ความรู้สึกในฐานะกลไกควบคุมการประพฤติ

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมานี้มีคำคำหนึ่งที่ใช้กันอย่างแพร่หลายพอสมควรเพื่อใช้อธิบายความรู้สึกและรูปแบบความสัมพันธ์ชนิดหนึ่งในสังคมไทย คำที่ว่าเป็นคือ “กิ๊ก”

“กิ๊ก” เป็นได้ทั้งคำนามและคำกริยาบ่งบอกอารมณ์ความรู้สึกของผู้พูดกับผู้อื่น ในฐานะคำนาม “กิ๊ก” หมายถึงเพื่อนที่สนิทสนมเป็นพิเศษ ถึงขั้นมีเพศสัมพันธ์กันได้ แต่ก็ไม่จริงจังหรือผูกมัดเท่ากับคนรักหรือคู่สมรส กริยา “กิ๊ก” คือชอบผู้อื่นในลักษณะดังกล่าว

สังคมไทยยึดความสัมพันธ์แบบผิวเดียวเมียวเดียวเป็นศีลธรรมกำกับความประพฤติทางเพศของคนในสังคม แม้ว่าในความเป็นจริงและในทางปฏิบัติเพศสัมพันธ์ของคนไทยจะมีหลากหลาย และไม่ได้ยึดตามหลักผิวเดียวเมียวเดียวเสมอไป แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่ากรอบศีลธรรมแบบผิวเดียวเมียวเดียวมีบทบาทสำคัญและเป็นบรรทัดฐานในการกำหนดอารมณ์ความรู้สึกเสนาหาตลอดจนสถานะของคนที่อยู่ในระบบความสัมพันธ์ทางเพศ โดยแบ่งออกเป็น 2 ชั้นหลัก คือ คู่รัก กับ ชู้

ในระบบความสัมพันธ์แบบผิวเดียวเมียวเดียว “คู่รัก” คือคนที่เราคบหาอย่างสนิทสนมหรือมีเพศสัมพันธ์ด้วยอย่างเปิดเผย เป็นทางการ ได้รับการยอมรับอย่างชอบธรรมจากสังคมและคนรอบข้าง

ส่วน “ชู้” คือบุคคลที่คบหาด้วยแต่ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการและปราศจากการรับรองจากสังคม เพราะละเมิดหลักผิวเดียวเมียวเดียวสถานะของคนในความสัมพันธ์ลักษณะนี้อาจอยู่ในรูปของ “ชู้” (มักใช้ในกรณีที่หญิงแต่งงานมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่นที่มีเชื้อสามี) “อีหนู” “เมียลับ”

“เมียบเก็บ” หรือแม้แต่ “เมียน้อย” แต่ไม่ว่าจะมีชื่อเรียกอย่างไร ทั้งหมดล้วน ถูกกำหนดขึ้นด้วยกรอบศีลธรรมของระบบผิวเดียวเมียบเดียว ชื่อเหล่านี้จึง มีนัยยะบ่งบอกสถานะอุปกติ ตำต้อย ด้อยค่า

ในแง่นี้ คำว่า “กิ๊ก” คือความพยายามที่จะสร้างนิยามใหม่ให้กับสิ่งที่ในอดีตเรียกว่า “ซู้” โดยแบ่งชอยนิยามคำว่า “รัก” เสียใหม่ให้ปลอดจาก กรอบของศีลธรรมแบบผิวเดียวเมียบเดียว “กิ๊ก” คือการขัดขืนกลไกการ ควบคุมศีลธรรมสังคมที่กระทำผ่านการตีกรอบอารมณ์ความรู้สึกต่อความรัก

วันมหาวิปโยค/วันมหาปีติ ความรู้สึกในฐานะกลไกควบคุม ความทรงจำร่วม

การเมืองเรื่องความทรงจำร่วมนั้นมิได้จำกัดอยู่เพียงประเด็นว่าอะไรบ้างที่ควร จำและอะไรบ้างที่ควรลืม แต่ยังรวมไปถึงว่าสิ่งที่สังคมควรจำนั้น ควรจะจำ อย่างไม่และด้วยความรู้สึกเช่นใด ความทรงจำร่วมของสังคมจึงเป็นอีกหนึ่ง สนามอารมณ์ที่ฝ่ายต่าง ๆ ในสังคมพยายามช่วงชิงจะนิยาม

กรณีที่น่าสนใจเกี่ยวกับการเมืองเรื่องความทรงจำร่วมในประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของไทยคือเหตุการณ์นองเลือด 2 เหตุการณ์ ได้แก่ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่นักศึกษาประชาชนร่วมชุมนุมเรียกร้องรัฐธรรมนูญและ ขับไล่รัฐบาลเผด็จการทหารของถนอม กิตติขจร และประภาส จารุเสถียร กับเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่นักศึกษาและประชาชนถูกสังหารหมู่อย่าง โหดเหี้ยม

ดังที่ทราบกันดี เหตุการณ์สังหารหมู่ 6 ตุลา มักจะไม่ได้รับการพูดถึง หลายฝ่ายพยายามจะลืม ๆ หรือกระทั่งลบเหตุการณ์นี้ออกจากประวัติศาสตร์ ขณะที่เหตุการณ์ 14 ตุลาคมนั้นทุกฝ่ายต่างพร้อมที่จะจดจำ ร่วมรำลึก และ ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์นี้ อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ตามมาประเด็น หนึ่งก็คือเราจะจำและรู้สึกกับเหตุการณ์ 14 ตุลา อย่างไร ซึ่งชมโสมนัสใน ัยชนะของประชาชนเหนืออำนาจเผด็จการ โศกเศร้าโศกเศร้าในความสูญเสีย เลือดเนื้อและชีวิตของประชาชน

ที่ผ่านมาได้มีการขับเคลื่อนแข่งขันเพื่อช่วงชิงนิยามความรู้สึกร่วม ต่อเหตุการณ์ 14 ตุลาคมอย่างน่าสนใจ กล่าวคือทันทีที่เหตุการณ์ 14 ตุลา

จบสิ้นลงพร้อมการออกนอกประเทศของสามเผด็จการถนอม-ประภาส-ณรงค์ มีการพูดกันมากถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ว่าเป็น “วันมหาวิปโยค” แต่ไม่นานนัก หลังจากนั้น ที่สำคัญคือหนังสือรำลึกครบรอบหนึ่งปีเหตุการณ์ 14 ตุลา ที่ตีพิมพ์โดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ประกาศให้วันนี้เป็น “วันมหาปีติ” ถือเป็นการลุกขึ้นมาท้าทายและปฏิเสธนิยามความรู้สึกเดิมที่สังคมพึงมีต่อเหตุการณ์ 14 ตุลาอย่างชัดเจน

ดูเหมือนว่าโชคชะตาจะเล่นตลก เพราะเมื่อมองย้อนกลับไปจากสถานการณ์ปัจจุบัน ฝ่ายที่พยายามจะให้สังคมรู้สึกว่เหตุการณ์ 14 ตุลาเป็น “วันมหาวิปโยค” ดูจะปลื้มปิติมากที่สุด เพราะได้รับอานิสงส์จากความเปลี่ยนแปลงในครั้งนั้นอย่างสิ้นเหลือ และในทางกลับกันผู้ที่ต้องการให้เป็น “วันมหาปีติ” ก็เป็นฝ่ายที่ต้องวิปโยคโคกสลดเหลือคณาเพราะดอกผลแห่งการต่อสู้หลังเลือดสละชีวิตถูกผู้อื่นปล้นไปจนหมดสิ้น

เชิงในฐานะอารมณ์ของยุคสมัย

สมัยผมเป็นวัยรุ่นคือก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีคำอยู่คำหนึ่งที่ฮิตติดปากคนสมัยนั้นเป็นอันมากนั่นคือ “เชิง” แม้หลายคนจะมองว่าคำคำนี้เป็นเพียงสแลงที่ใช้แทนความรู้สึก “เบื่อ” แต่หากย้อนกลับไปดูบริบททางสังคมและการปรากฏของคำคำนี้ในสังคมช่วงนั้น อารมณ์ที่ว่านี้น่าเป็นมากกว่า “เบื่อ” “หน่าย” หรือ “ตุลหน่าย” อย่างแน่นอน แต่มีนัยประหวัดถึงสภาวะทางอารมณ์ของยุคสมัยที่ตั้งคำถามกับคุณค่าและความหมายของชีวิตด้วย

“เชิง” เป็นคำสรุปรวบยอดอารมณ์ความรู้สึกของคนส่วนหนึ่งในยุคนั้น โดยเฉพาะของเยาวชนคนหนุ่มสาวที่ติดขัดกับระบอบเผด็จการที่ปิดหู ปิดตา และปิดปากสังคม อดสูกับภาวะล้มละลายทางคุณธรรมของสังคมโดยเฉพาะในหมู่ผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งปวง เอือมระอากับวิถีชีวิตอันว่างเปล่า ไร้แก่นสารรอบตัว อ้างว่างและแปลกแยกกับสังคมและผู้คนรอบข้างอย่างรุนแรง กล่าวอีกนัยหนึ่ง “เชิง” คือความเบื่อโลกและเอียนชีวิตชนิดที่มีอาจเี่ยวยาได้

ในแง่นี้ ความรู้สึก “เชิง” จึงเป็นมากกว่าอารมณ์เบื่อหน่าย แต่คือผลผลิตของยุคสมัยเกี่ยวข้ออย่างแยกไม่ออกกับบริบททางสังคมในยุค

สงครามเย็นและสงครามเวียดนาม แนบแน่นอยู่กับขบวนการคนหนุ่มสาว และกระแสต่อต้านอำนาจสถาบันและวัฒนธรรมกระแสหลักในช่วงทศวรรษ 60

น้ำตาคือความอ่อนแอ ความรู้สึกเป็นกลไกนิยามเพศสถานะ

ความรู้สึกยังเป็นกลไกสำคัญหนึ่งในการนิยามเพศสถานะ (gender) ของคนในสังคม เป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปในปัจจุบันว่า นิยามหนึ่งของความเป็นผู้ชายคือต้องไม่ร้องไห้โดยเฉพาะไม่ร้องไห้ในที่สาธารณะ ดังนั้นไม่อาจจะรู้สึกเศร้าเสียใจ เจ็บปวด มากเพียงใด ผู้ชายจะต้องไม่หลั่งน้ำตา เพราะการร้องไห้ถือเป็นเครื่องหมายของความอ่อนแอ ผู้หญิงและเด็กจึงมีสิทธิจะร้องไห้ได้ เพราะผู้หญิงคือเพศที่อ่อนแอและเด็กเป็นผู้ที่ยังช่วยตัวเองไม่ได้ ในทางกลับกันหากเด็กหรือผู้หญิงไม่ร้องไห้ สังคมก็จะตั้งคำถามทันทีว่า ต้องมีบางสิ่งบางอย่างผิดปกติเป็นแน่ เพราะเป็นผู้หญิงแล้วไม่ร้องไห้ยอมเป็นไปไม่ได้

แต่เราก็จะพบอีกเช่นกันว่านิยามของการร้องไห้เช่นว่านี้มีได้มีแต่เก่าก่อน เป็นนิยามใหม่ที่มาพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ เพราะเมื่อเราย้อนกลับไปดูวรรณคดีโบราณของไทย ไม่ต้องย้อนไปไกลถึงงานสมัยอยุธยาอย่าง *ลิลิตพระลอ* แค่กลับไปอ่านงานอย่าง *พระอภัยมณี* ของสุนทรภู่ เราจะพบว่าพระอภัยมณีเป็นพระเอกที่ร้องไห้บ่อยและร้องไห้พรวดพราดที่สุดในบรรดาพระเอกไทยด้วยกัน ไม่ว่าจะในที่สาธารณะหรือในที่รโหฐาน ลำนวน “เป่าปี่” ในความหมายว่าซี้แย ซี้ร้องไห้ ที่นิยมใช้กันมากในยุคหนึ่งก็มีที่มาจากพระอภัยมณี

และถ้าลองเทียบกับนิยายรักหวานซึ่งอย่าง *แผลเก่า* ของไม้ เมืองเดิม เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2479 เมื่อ 70 ปีที่แล้ว ไฉ้วัญนักเลงทุ่งบางกะปิ เลือกลำนำแสนสลับ เราจะพบว่าไฉ้วัญเป่าปี่ไม่น้อยไปกว่าพระอภัยมณี แต่ที่ต่างกับพระอภัยมณี คือไฉ้วัญจะร้องไห้เฉพาะต่อเมื่ออยู่กันสองต่อสองกับอีเรียม แต่เมื่อมีคนอื่นร่วมอยู่ด้วย สิ่งไฉ้วัญหลังมิใช่ น้ำตา แต่มักจะเป็นเลือด

กรณีของพระอภัยมณี และวรรณคดีโบราณของไทยอีกหลายชิ้น น่าจะชี้ให้เห็นว่าการร้องไห้มีได้ถูกมองว่าเป็นเครื่องหมายแสดงความอ่อนแอ

เสมอไป ขณะเดียวกันความเป็นผู้ชายก็มิได้ถูกนิยามว่าจะต้องเข้มแข็ง โดยเฉพาะความเป็นพระเอกนั้นหาได้ผูกติดอยู่กับความเข้มแข็งเช่นในปัจจุบัน จึงไม่น่าแปลกใจว่าตัวพระในวรรณคดีไทยจำนวนมากมิได้มีร่างกายบึกบึน กล้ามเนื้อเป็นมัด ตามแบบฉบับพระเอกไทยสมัยใหม่ แต่การณ์กลับเป็นว่า พระเอกในอดีตจำนวนมากมักมีร่างกาย “อรรชรอ่อนแอ” เสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นพระลอ พระราม หรือพระอภัยมณี นิยามของความเป็นพระเอก ในวรรณคดีไทยโบราณคือ “ผู้มีบุญญาธิการ” และด้วยเหตุนี้ร่างกายบอบบาง และผิวเหลืองอร่ามเป็นทองทาของพระเอกไทยคือสัญลักษณ์แสดงความเป็นผู้มี บุญวาสนา ร่างกายมิใช่สัญลักษณ์กำหนดเพศสถานะเหมือนในปัจจุบัน แต่เป็น สัญลักษณ์สถานะทางชนชั้น

ในทำนองเดียวกันกับร่างกายอรรชรอ่อนแอ การร้องไห้ในวรรณคดีโบราณก็มิใช่สัญลักษณ์แสดงความอ่อนแอหรือกำหนดเพศสถานะของตัวละคร ขณะเดียวกันก็ย่อมมิใช่เครื่องหมายแสดงบุญญาธิการเช่นเดียวกับร่างกาย เป็นแน่ หากจะให้สันนิษฐาน ผมมองว่าการร้องไห้เป็นชนบการแสดงออก ทางอารมณ์โศกเศร้าของตัวละครเป็นสำคัญ ดังจะเห็นว่าวัฒนธรรมไทยโดยเฉพาะในวรรณคดีและนาฏศิลป์จะไม่นิยมการเก็บอารมณ์ แต่จะเน้นการแสดง ออกทางอารมณ์อย่างล้นเกิน การสื่ออารมณ์ต่าง ๆ จะใช้กิริยาท่าทางที่ชัดเจน และเกินจริงเป็นสำคัญ ดีใจก็จะหัวเราะดังลั่น เสียใจก็ร้องไห้คร่ำครวญ เมื่อ ตัวละครโศกเศร้า ไม่ว่าจะตัวพระหรือตัวนางก็จะใช้การร้องไห้เป็นกิริยาสื่อ อารมณ์เป็นหลัก

ในกรณีของแผลเก่า นับว่าน่าสนใจตรงที่ไอ้ขวัญจะร้องไห้เฉพาะ เมื่ออยู่โดยลำพังกับอีเรียม แต่จะไม่ยอมหลั่งน้ำตาเมื่ออยู่ต่อหน้าคนหมู่มาก จะมองว่านี่เป็นรอยต่อของการนิยาม “ร้องไห้” ว่าเป็นสัญลักษณ์แสดงความอ่อนแอ และเป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นผู้หญิงก็คงไม่ได้ เพราะไอ้ขวัญถูกบรรยายไว้ ชัดเจนว่าเป็นชายเต็มตัว

ผมอยากตั้งข้อสันนิษฐานว่าการร้องไห้ของไอ้ขวัญชี้ให้เห็นร่องรอย ของการกำหนดอัตลักษณ์ชาย-หญิงโดยนำไปผูกกับ “พื้นที่ส่วนตัว” และ “พื้นที่ สาธารณะ” การร้องไห้ถือเป็นเรื่องส่วนตัวที่ใคร ๆ ก็แสดงออกได้ แต่ต้องอยู่

ในพื้นที่ส่วนตัวเท่านั้น ครั้นเมื่ออยู่ในพื้นที่สาธารณะการร้องไห้จึงเป็นสิ่งต้องห้าม มิใช่เพราะการร้องไห้เป็นเครื่องหมายแสดงความอ่อนแอ แต่เพราะการร้องไห้เป็นเครื่องหมายของตัวตนที่เป็นส่วนตัว (private self) มิใช่ตัวตนที่ผู้ชายพึงแสดงออก ในพื้นที่สาธารณะผู้ชายต้องแสดงตัวตนที่เป็นสาธารณะ (public self) ในฐานะ “นักเลง” “ผู้นำ” “นักรบ” “ปราชญ์” ฯลฯ

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ชัดเจนว่าไม่ว่าจะเป็นความรัก ความโศกเศร้า ความปลื้มปิติ ความแข็ง ความเสียใจ ที่เข้าใจโดยทั่วไปว่าเป็นอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวโดยธรรมชาติของมนุษย์ ในความเป็นจริงแล้วเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการนิยามและให้คุณค่ากับความรู้สึกเหล่านี้ และที่สำคัญคือความรู้สึกเหล่านี้กลายเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ นิยามอัตลักษณ์และเพศสถานะ หรือกระทั่งควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม

การวิเคราะห์อารมณ์ความรู้สึกในฐานะปฏิบัติการทางสังคมชี้ให้เห็นว่า ในท้ายที่สุดแล้วการที่ความรู้สึกถูกทำให้แลดูเป็นเรื่องปกติวิสัยในธรรมชาติ หรือเป็นเรื่องส่วนตัวที่อยู่นอกเหนือปัจจัยทางประวัติศาสตร์หรือสังคม ก็อาจมองได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมที่สร้าง “มายาคติ” ดังกล่าวขึ้น ส่งผลให้สมาชิกในสังคมไม่ติดใจและจะตรวจสอบหรือสอบสวนกลไกการทำงานของความรู้สึกในฐานะเครื่องมือในการควบคุมและบงการพฤติกรรมของคนในสังคม

เชิงอรรถ

¹ ดูรายละเอียดแนวคิดทางปรัชญาต่อความรู้สึกใน “Love and Knowledge: Emotion in Feminist Epistemology” ของ Alison M. Jaggar และ “A Philosophy of Emoting” ของ Jeanne Deslandes

² ดูรายละเอียดบทความสำรวจแนวคิดเรื่องอารมณ์ในฐานะปฏิบัติการทางสังคมโดยประมวลจากแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมของ Raymond Williams แนวคิดเรื่องวาทกรรมของ Michael Foucault และแนวคิดเรื่องอารมณ์ในฐานะกระแสหลักและกระแสต้านของ Jaggar ใน “The Power of Feeling: Locating Emotions in Culture” ของ Jennifer Harding and E. Deidre Pribram บทความชิ้นนี้ได้เสนอบทวิเคราะห์ปฏิบัติการทางสังคมของอารมณ์ไว้

ได้อย่างน่าสนใจ โดยใช้กรณีการสิ้นพระชนม์ของเจ้าหญิงไดแอนน่าและปฏิกิริยาของสื่อมวลชนและชาวอังกฤษเป็นกรณีศึกษา โดยผสมผสานแนวคิดทั้งสามแนวที่กล่าวมาข้างต้น

บรรณานุกรม

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2549). ศาสตร์และการครอบงำ. *มติชนสุดสัปดาห์* 26(1359): 25-26.
- Deslandes, J. (2004). A philosophy of emoting. *Journal of Narrative Theory* 34(3): 335-372.
- Dick, P.K. (1968). *Do Androids Dream of Electric Sheep*. New York, NY: Ballantine Books.
- Harding, J. and Pribram, D.E. (2002). The power of feeling: locating emotions in culture. *European Journal of Cultural Studies* 5(4): 407-426.
- Jaggar, A.M. (1989). Love and knowledge: emotion in feminist epistemology. In: Garry, A. and Pearsall, M. (eds). *Women, Knowledge, and Reality*. Boston, MA: Unwin Hyman. Unwin Hyman, pp. 129-156.